

Мырзакаат ТЫНАЛИЕВ,
“Кыргыз Туусу”

1992-жылга карата Кыргызстан өз алдынча мамлекет болуп, анын атрибуттарын дээрлик толук алган менен КМШнын бир катар мамлекеттери сыяктуу эле өз алдынча мамлекеттин башкы атрибуттарынын бири жана финансылык өз алдынчалыгун көрсөткөн, өз алдынча финансы-кредит саясатын жүргүзүүгө мүмкүндүк берген улуттук валютасына ээ эмес болчу.

Ошол эле учурда өлкөбүздө рынок экономикасын калыптандыруу үчүн таза экономикалык мааниге гана эмес, ошондой эле тышкы экономикалык байланыштарды түзүүгө жана ички экономикалык байланыштарды тышкы таасирлерден көз карандысыз түзүүгө мүмкүндүк берүүчү саясий да мааниге ээ болуучу бир катар экономикалык чечимдердин да кабыл алынуусу мезгил талабы болуп турган. Ошондуктан 1991-жылы Премьер-министр маркум Насирдин Исановдун буйругу менен улуттук валютаны киргизүү боюнча жумушчу комиссия түзүлгөн.

Жаңыдан түзүлгөн бул комиссиянын алдында улуттук валютанын банкноттору боюнча көптөгөн суроолор жаралды. Алардын ичинде банкноттор кандай түрлөрдө болушу, банкноттордун алдыңкы жана арткы беттеринде эмнелер тартылышы, коргоолуунун кандай даражасы менен камсыздалышы, кайсы жерден бастыруу, банкнот чыгаруу боюнча өзүбүздүн фабрика түзүү керекпи, иштердин баардыгы үчүн кандай чыгымдар талап кылынат сыяктуу суроолор болду.

Жумушчу топко академиктер В.Плюских жана Т.Койчиев, доценттер А.Мокеев, А.Мокрыйнин, республиканын эл сүрөтчүсү жана СССРдин эл артисти С.Чокморов, кинорежиссер Т.Океев, дизайнер сүрөтчүлөр тартылган, а аны жетектөө Улуттук банктын төрагасынын орун басары, банк чөйрөсүндөгү белгилүү адис доцент Сагыналы Сулайманбековго тапшырылган. Ал сомду киргизүү боюнча концепцияны иштеп чыкты жана сунуш кылды. Ал жактырылгандан кийин аны ишке ашыруу боюнча иштер башталды.

Буга чейин биздеги адистерге белгисиз болгон бул иш боюнча интенсивдүү жана кызыктуу да иштер кызуу жүрдү. С.Сулайманбеков валюта киргизүү боюнча тажрыйбага ээ болуп калышкан Прибалтика өлкөлөрүнө барып келди. Кыргызстанга Германиядан, Англиядан жана башка өлкөлөрдөн баалуу кагаздарды чыгаруучу фабрикалардын өкүлдөрү келишип, өз кызматтарын сунуш кылып жатышты.

Банкнотторду тандап алуу боюнча кызуу талаш-тартыштар жаралды. Тарыхый эстеликтерди, жаратылыштын кооз жерлерин, а эң башкысы, кыргыз элинин турмушундагы саясаттын, маданияттын, адабияттын улуу ишмерлеринин эмгектерин баалоо менен аларды банкноттордо чагылдыруу керектиги айтылды. Сагыналы Амантурович ошол кезде эле кыргыздардын биримдигин жактоо менен купюраларга кыргыздарды баш коштурган инсандардын сүрөттөрү тартылуусун сунуштап чыкты. Анын ошол кездеги: “Биздин ар бир уруунун баатыры бар. Валюталарга аларды тартсак, биз өлкөнү кыйратып алабыз!”, – деген сөзүнүн маңызы азыр – арадан дээрлик 20 жыл өткөндөн кийин ого бетер актуалдуу болуп турат.

©Сулайманбеков

Улуттук банкка – 20 жыл

Быйылкы жыл республикабызда дагы бир чоң окуянын мааракеси катары белгилүү. 1992-жылы республиканын башкы банкы – Улуттук банк түзүлгөн. Мына ушул датага жана кийинки жылы белгилене турган кыргыз валютасы – сомдун киргизилгенин 20 жылдыгына карата КРнын Улуттук банкынын жетекчилиги кыргыз валютасынын түзүлүшүнүн жана киргизилишинин башатында турушкан адамдар жөнүндө эскерүүлөрдү уюштурууну чечти. Гезитибиздин мурдагы сандарынын биринде Эмил Садыкович Абдуманов жөнүндө макалага орун берген элек. Бул жолу Сагыналы Амантурович Сулайманбеков жөнүндө сөз кылмакчыбыз. Ал Кыргызстандын тарыхында улуттук валютаны – сомду киргизүү боюнча жумушчу комиссиянын жетекчиси катарында калды.

Кыргыз валютасынын башатында турган

Жумушчу комиссиянын банкноттордун түрлөрү боюнча ишинин натыйжасы кийин Кыргыз Республикасынын Улуттук валютасын киргизүү боюнча мамлекеттик комиссиясынын чечимдерине негиз болуп берди. Ошол кездеги мамлекет жетекчилеринин колдоосуна таянуу менен С.Сулайманбеков кыска мөөнөттө улуттук валютаны киргизүүгө даярдык иштерин уюштура алды. Натыйжада Кыргызстан КМШ мейкиндигинде биринчи болуп өз валютасын киргизди.

Мунун маанилүүлүгүнө баа берүү үчүн 1992-жылы рубль аймагында инфляция 1244 пайызды, 1993-жылы – 1366 пайызды түзгөнүн айтуу эле жетиштүү. Мындай гиперинфляция биздей агрардык өлкө эле эмес, мунай-газ запастарына бай, өнөр жайы өз алдынча өнүгө алган Россия, Украина, Казакстан, Беларусь, Өзбекстан сыяктуу өлкөлөрдү да бир топ кыйынчылыктарга туш келтирди. А биздин өлкө мындай финансылык соккуга туруштук бере алмагы өтө кыйын болчу...

Кыргыз сомун киргизүүдөгү экономикалык, финансылык алдын ала эсептөөлөрдүн, азыркы термин менен айтканда илимий прогноздоонун канчалык туура болгондугун ал киргизилгенден кийинки мезгил да көрсөттү. Биздин сом кошуна Казакстан менен Өзбекстандын валюталарына салыштырмалуу инфляцияга алда канча туруктуулук көрсөтө алды. Бул дагы биздин экономикабызды көптөгөн катаклизмдерден сактап кала алды. Ушул өңүттөн алганда Сагыналы Амантуровичке улуттук валютанын киргизилишинин 10 жылдыгына карата “Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген экономисти” ардактуу наамынын ыйгарылышы анын кыргыз сомун киргизүүдөгү сиңирген зор эмгегинин татыктуу бааланышы болду деп эсептейм. Мындай пикирге аны менен иштешкендер да кошулушат. Жакында анын ысымын

тарыхта калтыруу боюнча дагы бир чечим ишке ашты – Кыргыз экономика университетинин ал көп жыл жетектеген финансы жана кредит кафедрасына анын аты ыйгарылды.

С.Сулайманбековдун “Баары бир сомду киргизмекпиз” деген сөзү азыр финансы жана банк системасында эмгектенгендер үчүн

С.Сулайманбеков жубайы менен

учкул сөз болуп калды. Убагында Сагыналы Амантурович улуттук валюта үчүн канчалык жан-дили менен күйүп-жанганына анын жакындары жана коллегалары таң калышчу. Бул өңүттөн алганда ал өз өлкөсүнүн чыныгы патриоту катарында элдин эсинде калды. Ал өзү коомдун жана мамлекеттин иштерине активдүү катышуу менен чын пейилден алар үчүн кабатырланчу.

С.Сулайманбековдун өмүрү жана эмгек жолунун өзү анын талантуу адам, жогорку квалификациялуу адис, эң сонун педагог экендигин көрсөтүп турат. СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетин 1974-жылы аяктоо менен эмгек жолун СССРдин мамлекеттик банкынын Кыргыз республикалык конторасында (анын мураскери азыркы Улуттук банк) Капиталдык салымдарды финансылоо жана кредиттөө башкармалыгында

Улуттук валюта

экономист кызматынан баштаган. Кеп кезеги келгенде айта кетсек, бул да өзүнчө бир символикалуу болуп калды. Анткени кийин дал ушул жерден кыргыз тарыхында калчу иштерди жасап жатпайбы. Ошол эле 1974-жылы кайра өзү окуган факультетте окутуучулук кызматка өткөн. 1982-жылы Москва финансылык институтунун аспирантурасын аяктоо менен кайрадан КМУдагы окутуучулук ишин уланткан.

Ал совет бийлиги мезгилинде алгачкылардан болуп чет өлкөдө стажировкадан өткөн. 1985 – 1986-жылдары Болгариянын Элдик банкында жана Софийадагы Карл Маркс атындагы Жогорку экономикалык институтта илимий-практикалык стажировкада болгон. А 1991-жылы АКШнын Айова штатынын Эймс шаарында Финансылоо жана кредиттөө мектебинде окуган. Буларды санаганым, ошол

өлкөнүн өз валютасын – сомду киргизүү убагында Сагыналы Амантурович чет өлкөлөрдөн окуп жана стажировкадан өткөн биздеги саналуу кадрлардын бири болгонун белгилей кетүү керектигин айтып жатканым. Ошондуктан Кыргызстан өз алдынча мамлекет болгондо – 1991-жылы ал Президенттин аппаратына илимий консультант, акча-кредит жана валюта саясаты боюнча илимий консультант жана эксперт катарында иштөөгө чакырылган. Анан ошол эле жылы КРнын Улуттук банкынын башкармалыгынын төрагасынын орун басары болуп дайындалды.

Сомду киргизүү боюнча өз миссиясын аткаргандан кийин 1993-жылы С.Сулайманбеков “Хенфен ЛТД” Гонконг эл аралык банкынын башкы директору кыз-

матына өткөн. Банк өз ишин токтоткондон кийин 1995-2002-жылдары ар кайсы коммерциялык түзүмдөрдө ар кандай жогорку кызматтарда иштеди. 2002-жылы тажрыйбалуу адисти парламенттин аппаратына чакырышып, Бюджет жана экономика комитетинде эксперт болуп 2008-жылга чейин эмгектенет. 2008-жылдан баштап КРнын Эсептөө палатасына Окуу-административдик борборунун директору, Башкы аналитикалык башкармалыгынын окуу-усулдук бөлүмүнүн башчысы болуп иштейт. Анын Эсептөө палатасындагы акыркы ээлеген кызматы Адам ресурстары башкармалыгынын начальниги болуп калды.

Сагыналы Сулайманбековдун ысымы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын өз алдынча өлкөнүн башкы банкы катарында калыптануу тарыхында кызыл тамгалар менен жазылып калды десек болот. Анткени ал кыска мөөнөт иштесе да, эң жооптуу мезгилде иштеп жана эң жооптуу вазийпаны татыктуу аткара алды. Азыр да Улуттук банкта аны менен иштешип, анын насаатын алып калгандар Сагыналы Амантуровичти жылуу сөздөр менен эскерип турушат.

Ал жубайы Майрам экөө беш баланы тарбиялап өстүрүштү. Көптөгөн түйшүктүү иштерге карабай, убагында докторлук диссертациясын да даярдап койгон экен, анын кол жазмасы өзүнүн көзү өткөндөн кийин уул-кыздары тарабынан басылып чыгып, окурмандардын колуна тийип отурат. Өмүр бизден өтүп кетсе, эл эмгектен эскерсин деген ушул эмеспи!